

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.6(1)/2.2024.08

UDC 378.015.311:[008:140.8]:159.923.2

FORMATION OF WORLDVIEW CULTURE AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER

Yang Jingwen

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9 Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-7774-694X>
e-mail: yangjingwen59@gmail.com

Abstract. *The study analyzes in depth the problem of the formation of worldview culture and its impact on the formation of the personality of the future teacher and educator. It is noted that the ideological origins of this issue were formed in prehistoric times, when people began to seek an explanation of the surrounding reality. The need to reproduce, understand and explain the world became the basis for the emergence of various worldview concepts and forms of thinking, which subsequently led to the emergence of the first myths, rituals, religion and even influenced the emergence of philosophy. With the change of epochs, these concepts and ideas evolved, enriching the human worldview and forming new cultural foundations.*

The study conducted a theoretical analysis of scientific and literary sources devoted to this topic, which allowed to identify the historical context of the development of this issue in different eras. It is proved that it is through the historical context that the theoretical foundations of the formation of worldview and culture can be revealed. Particular attention is paid to the characterization of basic concepts such as worldview, culture, personality, consciousness, professional skills, worldview culture, teacher and pedagogical activity. They were carefully considered in terms of their origin and role in the formation of worldview culture.

It is noted that in the future interest in the study of this issue will only grow. Modern trends in education emphasize the need for a more detailed study of the specifics and process of forming the worldview culture of the future teacher. The study found that a comprehensive study of the problem of forming a teacher's worldview culture can provide new information that will serve as a platform for the formation of creative ideas and concepts in this area. This will also contribute to the development of effective models for the development and formation of worldview culture, which emphasizes the relevance of studying not only the personal formation of the student, but also the teacher. After all, the teacher's personality has a direct impact on the formation of the student's personality.

It is concluded that worldview is a special form of knowledge that consists of our memory and experience. The culture and personality of the teacher, as well as his or her professional and personal qualities, significantly affect the formation of worldview culture.

Key words: *formation, worldview, worldview culture, personal worldview, philosophical worldview, everyday worldview, scientific worldview.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.6(1)/2.2024.08
УДК 378.015.311:[008:140.8]:159.923.2

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Ян Цзінвень

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-7774-694X>
e-mail: yangjingwen59@gmail.com

Анотація. У дослідженні глибоко аналізується проблема формування світоглядної культури та її впливу на становлення особистості майбутнього викладача і педагога. Зазначено, що ідейні витoki цього питання сформувалися ще у доісторичні часи, коли людина почала шукати пояснення навколишньої дійсності. Потреба у відтворенні, розумінні та поясненні світу стала підґрунтям для появи різноманітних світоглядних концепцій і форм мислення, що згодом призвело до виникнення перших міфів, ритуалів, релігії та навіть вплинуло на зародження філософії. Зі зміною епох відбувалася еволюція цих концепцій та ідей, що збагачувало світогляд людини та формувало нові культурні основи.

У межах дослідження проведено теоретичний аналіз науково-літературних джерел, присвячених даній темі, що дозволило виявити історичний контекст розвитку цієї проблематики в різні епохи. Доведено, що саме через історичний контекст можна розкрити теоретичні основи формування світогляду та культури. Особливу увагу приділено характеристиці основних понять, таких як світогляд, культура, особистість, свідомість, професійні навички, світоглядна культура, викладач і педагогічна діяльність. Вони були ретельно розглянуті з точки зору їхнього походження та ролі у формуванні світоглядної культури.

Зазначено, що в майбутньому інтерес до дослідження цього питання лише зростатиме. Сучасні тенденції в освіті підкреслюють необхідність більш детального вивчення специфіки та процесу формування світоглядної культури майбутнього викладача. У ході дослідження з'ясовано, що комплексне вивчення проблеми формування світоглядної культури викладача може надати нову інформацію, яка слугуватиме платформою для формування креативних ідей та концепцій у цьому напрямку. Це також сприятиме розробці ефективних моделей для розвитку та становлення світоглядної культури, що підкреслює актуальність вивчення не лише особистісного формування учня, але й викладача. Адже особистість педагога має прямий вплив на формування особистості учня.

Зроблено висновок, що світогляд – це особлива форма знання, яка складається з нашої пам'яті та досвіду. Культура і особистість викладача, а також його професійно-особистісні якості, суттєво впливають на формування світоглядної культури.

Ключові слова: формування, світогляд, світоглядна культура, особистісний світогляд, філософській світогляд, повсякденний світогляд, науковий світогляд.

Вступ та сучасний стан дослідження. Темп сучасного життя у наш час постійно прискорюється, швидкоплинні події змушують не лише миттєво і гармонійно адаптуватись до нових умов, але і вимагають високого рівня освіченості стосовно оточуючого світу, і в першу чергу, самих себе. Слід розуміти, що процес формування особистості, її світогляду, ідеалів та переконань, відбувається під натиском нових потреб та обов'язків. А світогляд і власна точка зору не є чимось статичним, вони перебувають у постійному русі, оновлюються і змінюються продовж всього життя людини. На перший погляд оточуючий світ виглядає хаотичним перебігом подій, але саме це, і є підґрунтям для розвитку необхідних навичок та вмінь. Наше уявлення про оточуючих пов'язано з пам'яттю і власними рисами особистості. Очікування і прагнення, так само як і світогляд, є продовженням нашої особистості. Так виникає потреба спиратись в першу чергу на власний досвід, а не на зовнішні фактори. Те які рішення ми приймаємо є продовженням нас самих, нашим самовираженням. Окрім цього важливе значення має виховання та оточуюче середовище, але найбільш вагомим є свідомість, світогляд та культура.

Мета і завдання нашого дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності сформованості світоглядної культури особистості, уточненні сутності поняття «світоглядна культура» та отриманні нових даних про вплив різних чинників (психологічний або соціальний стан) на особистість.

Методи дослідження. В дослідженні використані теоретичні методи: критичний аналіз наукової літератури з філософії, педагогіки, психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «світогляд» досить часто застосовується у різнопланових галузях наукового знання, кожен з яких по своєму розкриває одну з рис його визначення, серед яких можна виокремити: філософію, психологію, педагогіку, культурологію, соціологію, антропологію, історію тощо. Наше буденне життя обмежує визначення цього терміну відповідно до нагальних потреб, у той час, як його тлумачення є безмежним. Однією з причин актуальності теми світоглядної культури, є те що мова іде не лише про вивчення досягнень попередніх дослідників, але і намагається спрогнозувати майбутню актуальність. Можна відслідкувати як світогляд впливає на дії та процес виховання людини, адже розширення кордонів кругозору і власної ідентичності відбувається і поза межами навчання. Отримання нової інформації ставить під сумнів попередні судження, що стають поштовхом для самовдосконалення. Тому екзистанційна криза з вічними питаннями (хто я, ким я можу бути, чого бажаю, в чому сенс життя) підштовхує людину зазирнути у себе. Через що можна зробити висновок, що проблематика світогляду не обмежена тільки власним колом питань, а пов'язана з більшою частиною людського існування.

Світогляд можна визначити як форму самосвідомості індивіда та суспільства. Система взаємовідносин людини зі світом. Окрім зазначеного вище визначення, функції світогляду багато в чому підпорядковані соціальним контекстом, тобто пов'язані з її ідеями та переконаннями часу. Що робить його складовою соціального конструкту, яке притаманне саме людському існуванню, адже світогляд неможливий без свідомості. Свідомість дозволяє досліджувати себе і навколишній світ застосовуючи інтелект.

Культура – досягнення створювані людством протягом всієї історії. До культури можна віднести як духовні так і матеріальні цінності, які в свою чергу можуть відображати релігійні та соціальні концепції певної групи людей.

Світоглядна культура є специфічним способом духовно-практичного самовизначення суспільної форми життєдіяльності.

Педагогіка, як наука про зміст і форми виховання, може розглядати світогляд як складову процесу навчання. Слід відзначити що світоглядна концепція педагога,

і те як вона формувалась, може впливати на його педагогічну діяльність. Тобто, світогляд педагога впливає на формування світогляду його вихованців.

Термін світогляд і світоглядна культура не одноразово використовуються як в науково-педагогічному просторі так і в сфері життєво-побутових відносин. Це доводить, що поняття світогляд і культура не обмежені одним єдиним визначенням, а мають багато-варіативне значення. Для розкриття теми формування світоглядної культури майбутнього викладача, варто звернутись до визначення і походження термінів, що фігурують в даній проблематиці. Як вже було зазначено, поняття світогляд має більш ніж одне визначення, окрім буденного більшість з яких використовується в науковій галузі. Це пов'язано з тим, що саме в філософії вперше був введений даний термін. На думку видатного німецького філософа І. Канта, можна виокремити три головні питання, що вивчає світогляд в контексті, філософського підходу дослідження дійсності: на що людина може сподіватись, що має робити і що може дізнатись.

Кожне з визначень світогляду, розкриває певний аспект досліджуваного напрямку знань. Можна навести основні визначення, які відповідають головним засадам світогляду. По-перше, формування поглядів на життя і суспільство. Під цим розуміється сукупність рис, цінностей, оцінок, ідей та переконання, які відповідають точці зору людини та її індивідуальному баченню світу. По-друге, відображення концепції, ідеї та погляду, в які вірить людина, що є складовою частиною особистості. По-третє, уявлення про себе та навколишній світ, що є підставою для формування життєвої позиції.

Домінантну рису, через яку буде розглянутий аспект даної теми: світогляд є складовим компонентом для свідомості, без нього не може відбутися повноцінного процесу становлення особистості. Вплив світоглядної культури на процес становлення особистості майбутнього педагога.

Отже, значення і розуміння терміну «світогляд» розширювалося і змінювалося протягом усієї історії існування цього поняття. Важливим аспектом характеристики світогляду є його чуттєво практичне відношення до світу. Для формування власної точки зору, в першу чергу, потрібен досвід, який базується на враженнях та подіях, отримати які можливо через взаємодію з навколишнім світом.

Визначення поняття «світогляд» у більшій мірі залежить від сфери його використання. Тема кругозору відіграє важливе значення у тих напрямках знання, які досліджують людську свідомість, взаємовідносини з іншими людьми, природу людської поведінки.

Згідно психологічній енциклопедії можна навести наступне визначення особистості «особистість є системою соціальних якостей яких набуває індивід у спілкування, що характеризує рівень і якість вияву у нього суспільних відносин» [5, с. 236].

Існує ціла низка наукових напрямків, які досліджують світогляд або пов'язані з ним колом питань. Серед них слід відзначити таку наукову галузь як онтологія – це складне поняття, яким позначається філософський розділ, присвячений дослідженню фундаментальних проблем та питань пов'язаних з буттям людини. Завдання цього розділу з'ясувати і спробувати надати відповідь питанням, пов'язаним з існуванням та розвитком сутностей. Для світогляду онтологія є корисною через те, що допомагає описати картину світу, пов'язані з ним питання пошуку першоджерела, першопричини, тобто того, що стало підставою для появи Всесвіту і людини в тому ж числі. Носієм світогляду може бути особистість або соціальна група; формується протягом довгого періоду часу і цей процес не має кінцевого результату [5, с. 317].

Етика розглядає світогляд як систему цінностей, які мають матеріальне або духовне походження і є важливими саме для певної людини. Питання пов'язані з ети-

кою змушують задуматись не тільки, ким є людина, але і ким вона може стати без віри в принципи, яких вона дотримується. Адже те, у що ми віримо, і є ми самі [4].

Футурологія є досить незвичною наукою, бо не лише об'єднує в собі декілька різних напрямків дослідження, які пов'язані з вивченням майбутніх процесів на рівні соціальних взаємодій людині, але і робить припущення стосовно подій, які можуть відбутись на основі цих даних. Тобто вона працює на випередження, з таким варіантом майбутнього, який може справдитись або ні, залежно від процесів, які відбуваються тут і зараз. Майбутнє, яке залежить від сьогодення, вибудовується на основі поглядів, ідей, ідеології тощо. Причиною тому є те, що майбутнє людства залежить від рішень і напрямків, яке воно обирає зараз. Окрім цього, натуралістичний аспект світогляду пов'язані з розв'язанням проблем похідних з людською сутністю [2, с. 808].

Праксеологія спрямована на дослідження діяльності людини з акцентом саме на її ефективності. У сферу досліджень входять економічні відносини між людьми, що побудовані на принципі найбільшої вигоди, питання щодо того, чого не вистачає людині і як цього досягти. Разом з тим вона досліджує причини ворожої діяльності та війни, тобто, на що спирається людина у прийнятті даних рішень та очікувань від результату.

Епістемологія – філософська дисципліна, яка присвячена дослідженню знання, а саме його достовірності, структурі та розвитку. Окрім цього, вона може піддавати критиці наявні знання і шляхи їх отримання, ставити під сумнів гіпотези та результати досліджень. До кола її питань входять: способи улаштування світу, типи знання, закони життя, проблема методу, принципи пізнання, форми досвіду, розуміння та пояснення, механізми свідомості. До гносеологічного аспекту можна віднести уявлення які стосуються пізнавальної складової людини до зовнішнього світу (і питань відображення та форми) [2, с. 808].

За пояснення структури і походження світогляду відповідає етіологія, яка вивчає зв'язки, які призвели до якоїсь події і досліджує їх з філософської точки зору. Це міждисциплінарна галузь знань, яка намагається знайти причину різних явищ.

Таким чином, можна сказати, що більшість наукових напрямків, спрямованих на пояснення світу, причин людських вчинків і майбутніх наслідків, мають важливе значення у дослідженні проблеми світогляду. Історія розвитку людства демонструє безперервний рух, що є причиною появи нових поглядів і зміни форм мислення. На даний момент вчені виокремили декілька типів світогляду.

Міфологічний світогляд є одним із найдавніших і перших типів. Його особливими властивостями є наявність тотемізму та магії. Як і будь-який світогляд, він заснований на емоційно-образному баченні світу. М. Вебер, вивчаючи особливості формування міфу для свідомості людини, дійшов висновку, що, відходячи від застарілих та таких, що себе вичерпали, міфологічних уявлень, вона неминуче потрапляє до полону нових міфологічних конструкцій та вірувань. Міф походить від грецького слова «*mythos*», що дослівно можна перекласти, як «розповідь». Це оповідь, що має на меті пояснювати походження світобудови або деяких складових світогляду, використовуючи емоційно-чуттєві образи та символічну систему. Міфологія була універсальним типом світогляду у часи існування первісного суспільства, що доводить вивчення міфів різних народів, які мали схожі елементи та сюжет. На підставі цього можна стверджувати, що міф на перших етапах свого існування відігравав роль універсальної форми свідомості. Він є підґрунтям побудови різних традицій і релігійних систем, які закладені в основу культур, що характерно для первісних народів [7].

Міф є наслідком страху людини перед тим, що вона не розуміє та не усвідомлює (явища природи, смерть і все, що слідує після неї.) Відсутність досвіду, є підставою для появи фантастичного пояснення спостережень за природними явищами. Міф

відображає різні сфери духовної діяльності людини: релігію, мистецтво, філософію, фольклор, знання, етичні норми правила, картину світу та потойбічне життя [3].

Функція міфу, в першу чергу, відповідає за формування колективних уявлень, зв'язок між поколіннями, зберігання та одержання знання, взаємовідносини та розвиток соціальних зв'язків.

Релігійний світогляд, є досить специфічним баченням світу і вірою в існування надприродних сил. Саме поняття релігія має латинське походження від «*religio*», тобто благочестя. За однією з версій, причиною виникнення релігійного світогляду стає перехід від первісного устрою до рабовласницького суспільства і подальший розвиток розумової праці. Під релігійною свідомістю слід розуміти ставлення віруючого до світу [7].

Так, первісні анімістичні та фетишистські вірування еволюціонують у національні та світові релігії. Релігійний світ є багатоманітним: форма і проведення ритуалів змінювались, релігійна культура деяких народів залишалась навіть після їх зникнення, форма релігії змінювалась під впливом розвитку суспільного життя, відображенням якого вона була. Взагалі тема святості відіграє важливу роль для системи цінностей у вірі. Даний вид світогляду впливає на розуміння місця людини у світі та призначення і сенс життя взагалі. Кожна релігійна концепція пропонує власне бачення світу, відповідно до якого розроблені традиції, правила поведінки, табу і багато іншого [7; 8].

Для релігійного світогляду характерним є походження з міфу, розвиток від пантеїзму до монотеїзму. Віра в бога виступає абсолютом, а священні писання – джерелом знання. Релігійний світогляд має два рівні: психологічний та ідеологічний. До функцій релігії відносяться: згуртованість, формування норм та цінностей, духовне життя. Табу – релігійна заборона на певні дії, слова або речі. Кожна релігійна концепція має власні табу.

Якщо порівнювати два давні вищезазначені види світогляду, то релігійний світогляд відрізняється від міфологічного іншим способом осягнення буття. Для міфів характерна неподільність людини та природи, а в релігії іде поділ на суб'єкт та об'єкт. У релігії віра виступає засобом осягнення буття, який має практичний характер: віра в Бога надає життю сенсу.

Мистецький світогляд відображає дійсність у певних образах, які мають відповідати естетичній концепції. Кожна відома цивілізація не змогла б існувати і розвиватись без культурної бази, з якою пов'язана самоідентифікація людини. Кіно, мистецтво, література, музика – це не лише результат творчої діяльності людини, а й спадщина для нащадків, яка відображає ідеї, бажання та прагнення минулих поколінь, сукупність власних уявлень про дійсність та естетичну цінність [3].

Науковий світогляд спирається на істинність знань. Дійсність ґрунтується на науковому сприйманні, яке можна отримати через дослідження, практичну діяльність та експеримент. Синтез різних класифікацій знань та критичний підхід, що є характерним для даного світогляду робить світ обґрунтованим та достовірним.

Філософській світогляд характеризується раціональним мисленням через призму філософського бачення, для: «...якого характерна наявність самостійності, критичності, творчий характер, а також системність і внутрішня цілісність [6, с. 219]». Це спроба зрозуміти світ і місце людини у ньому. Його елементи можна побачити в інших типах світогляду. Характерними його ознаками є: осмислення основ буття, логічна аргументація, структурність знання та абстрактно-понятійна форма дійсності.

Окрім цього, ще можна назвати наступні класифікації світогляду: груповий та індивідуальний, професійний, класовий, національний, загальнолюдський тощо.

Також, можна виокремити декілька видів світогляду:

1. «Особистісний світогляд – світогляд, який відображає межі буття людини, наділеної самостійними критичними і творчими характеристиками».

2. «Повсякденний світогляд, в першу чергу, є результатом взаємодії родини та того соціального середовища, в яке людина включена з дитячих та підліткових років життя. Людина з повсякденним світоглядом абсолютно залежна від домінуючих ідеологічних установок та цінностей. Повсякденне світобачення є сукупністю стереотипів власного часу» [6, с. 218].

Бельгійський філософ Л. Апостель запропонував власне визначення будови світогляду, яке він виклав у роботі «Orsprong». На його думку, можна виокремити сім складових елементів, кожен з яких відповідає за частину знання, яке досліджується. Український філософ В. Шинкарук [7; 8], відомий як засновник Київської світоглядної школи, розуміє світогляд як одну із суспільно вироблених форм відображення дійсності у свідомості людини.

Педагогічна культура є якісною характеристикою особистості викладача (синтез професіоналізму з високоморальними якостями) та вміння вести викладацьку діяльність.

Світоглядна культура має складне і багатозначне тлумачення, яке виникло відносно нещодавно у філософському контексті й може бути розглянуто в новому напрямку.

На думку науковця А. Бальсіс світоглядну культуру особистості слід розглядати як інтелектуальне підґрунтя при налагодженні відносин в процесі засвоєння, застосування або передачі світоглядних переконань. У своїй праці «Світогляд у житті людини та суспільства» він визначає світоглядну культуру як поєднання людського буття з її особистим світоглядом та культурою.

Багато видатних мислителів займалися дослідженням теми світогляду в контексті власних робіт, А. Азархін розкриває світоглядну культуру, як одну з якостей спектру світогляду, через який людина здатна здійснювати культурну діяльність у своєму житті. Таким чином, на думку вченого, культура позиціонується як життєва цінність.

На думку П. Гуревича (видатного філософа та культуролога) культура, в першу чергу є відображенням творчої діяльності по освоєнню світу. Культура є сферою духовного життя суспільства до якої відноситься система виховання, освіти.

Культурологія вивчає культуру як цілісне явище, як специфічну функцію людського буття. Світогляд є формою суспільної самосвідомості людини, через яку вона осмислює, сприймає та оцінює навколишню дійсність [1, с. 248].

«Світоглядна культура фахівця є специфічною здатністю людини сприймати і перетворювати свою природну й соціальну здатність на необхідну для неї форму, відповідну соціальному характеру суспільної діяльності» [1, с. 416].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок сказаному вище, можна зробити наступний висновок, що світогляд є базою для побудови наших прагнень та моральних принципів, до складу яких входять багато елементів, кожен з яких відіграє власну роль. Визначення цього поняття неодноразово змінювалося і розширювалося впродовж усієї історії його існування та продовжує набувати нового значення у наш час. Модернізація і корекція цього визначення говорять про його вічну актуальність і потребу людини зрозуміти, ким вона є і може бути. Підходи для розуміння і визначення даного терміну залежать від сфери його використання. Впродовж історії виникало і розвивалося декілька типів світогляду, фундаментальними з яких є міфологічний, релігійний та філософський, що стали важливим відображенням індивідуальної структури людини. Поняття культура має також давнє походження як і світогляд. Поняття світоглядна культура є відносно новим, але актуальним для різноманітних наукових напрямів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Європейський словник філософії / кер. Барбари Кассен. Київ : ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2013. 576 с.
4. Нова парадигма. *Філософія. Політологія. Соціологія* : [журнал наукових праць]. Вип. 96. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Творче об'єднання «Нова парадигма» ; голов. ред. В. П. Бех. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 229 с.
5. Психологічна енциклопедія. Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
6. Філософська антропологія : словник. Н. В. Хамітов [та ін.]; під. ред. Н. В. Хамітова ; Нац. Акад. Науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди, Софійський ун-т ім. К. Охрицького. 4-е вид. істор. Київ : КНТ, 2017. 465 с.
7. Філософський енциклопедичний словник [голов. Шинкарук В. І.]. Київ : Абрис, 2002. 42 с.
8. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2. вид., перероб. і доп. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

REFERENCES:

1. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary]*. (2-he vydannia, dop. ta vypr.). Rivne : Volynski oberehy [in Ukrainian].
2. *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. (2008). V. H. Kremen (Ed.). Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
3. *Yevropeyskyi slovnyk filosofii [European Dictionary of Philosophy]*. (2013). Barbary Kassen (Ed.). Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
4. *Nova paradyhma [A new paradigm]*. (2010). *Filosofia. Politolohiia. Sotsiolohiia – Philosophy. Political science. Sociology* : [zhurnal naukovykh prats]. Vyp. 96. Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova, Tvorche obiednannia «Nova paradyhma»; V. P. Bekh (Ed.). Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
5. *Psykhologichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]*. (2006). O. M. Stepanov (Ed.). Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
6. *Filosofska antropolohiia [Philosophical anthropology]* : slovnyk. (2017). N. V. Khamitov (Ed.) ; Nats. akad. nauk Ukrainy, Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, Instytut filosofii im. H. S. Skovorody, Sofiiskyi un-t im. K. Okhrytskoho. 4-he vyd., istorychne. Kyiv : KNT [in Ukrainian].
7. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. (2002). V. I. Shynkaruk (Ed.). Kyiv : Abris [in Ukrainian].
8. *Filosofskyi slovnyk [Philosophical dictionary]*. (1986). V. I. Shynkaruk (Ed.). 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv : Hlav. red. URE [in Ukrainian].